

Sayı : 16

Sen: 1998

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

İSTANBUL 1998

OSMANLI DEVLET TEŞRİFÂTINDA HIRKA-İ ŞERİF ZİYARETİ

Zeynep Tarım Ertuğ*

Hırka-i Şerif, Hz. Muhammed'in çeşitli vesilelerle meşhur Arap şairi Kaab ibn-i Züheyr'e, Veysel Karanî'ye ve Eyle şehri halkına hediye ettiği hırkaları için kullanılan bir tabirdir. Kaab'a verilene "Şâmî", Veysel Karanî'ye verilene "Yemanî" adı verilmiştir. Eyle şehrine hediye edilen hırka ise Abbasi halifelerinin eline geçmişse de Moğol istilâsı esnasında imha edilmiştir. Mevcut iki hırkayı birbirinden ayırd etmek için "Şâmî" olana *Hırka-i saâdet*, "Yemanî" olana da *Hırka-i şerîfe* denilmiştir¹. Topkapı Sarayında bulunan hırkanın İbn Züheyr'e hediye edilen hırka olduğu düşünüldüğünden *Hırka-i saâdet* adı verilmektedir². Bilinen diğer hırka ise 1027 tarihinde İstanbul'a Şükrullah Efendi tarafından getirilmiş olup, kendisinden sonra çocuklarına intikal etmiştir. Uzun süre kendilerine "hırka-i şerîf şeyhleri" adı verilen bu âilenin elinde muhafaza edilmiştir³. Söz konusu olan *Hırka-i şerîf* bugün Fatih'de aynı isimli semtde Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılan Hırkaşerif Camiinde muhafaza edilmektedir.

Bugün Topkapı Sarayında bulunan hırka üzerinde ilk incelemeyi yapan ve kumaşlar üzerinde kıymetli çalışmaları ile tanınan Tahsin Öz, *Hırka-i saâdetin* 124 cm boyunda geniş kollu olup, siyah yünlü kumaşdan yapıldığını, içinin krem renkli yünlü kumaşla kaplı olduğunu söyledikten sonra hırkanın,

* Dr., İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Hz. Peygamber, Kaab ibn Züheyr tarafından kendisine takdim edilen Kaside-i Banet'den çok memnun kalarak hırkasını şaire hediye etmiştir. Hırka, şairin ölümünden sonra Muaviye tarafından varislerinden satın alınmıştır. Kaab ibn Züheyr'in adı Zübeyr olarak da kaydedilmiştir. İsmail H. Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953, s. 118, 119 ; René Basset, "Bürde", *İA*, II, (1986), 837, 838; Kasım Kufrah, "Hırka-i Şerif", *İA*, V/1, (1986), 450- 452.

² Topkapı Sarayında bulunan hırkadan ve ziyaretten bahseden birçok arşiv vesikası ve teşrifat defteri "hırka-i şerîf" tabirini kullanmışlardır. Diğer hırkadan da aym şekilde bahsedilmesi bu ayrımın fazla göz önüne alınmadığını gösteriyor.

³ Kasım Kufrah, a. g. m, s. 451.

kumaşından Hz. Peygamber devrine âit olduğunu tahmin ettiğini belirtmektedir⁴.

Sultan I. Selim, Mısır'ın fethinden sonra Haremeyn emîri tarafından kendisine takdim edilen kutsal emânetleri önce haremde muhafaza etmiş, daha sonra "arz odası" yakınına yaptırdığı daireye nakletmiş olup⁵, gelen emanetler içerisinde en fazla dikkat çekenin hırka olmasından dolayı buraya da *Hırka-i saâdet* dairesi adı verilmiştir. Fatih zamanında ihdas edilen hasodanın mensupları ise bu dairenin hizmetine verilmiştir. XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı devlet teşrifatı içinde önemli bir yeri olan ziyaretler muntazam olarak ramazan ayının onbeşinci günü öğle namazından sonra gerçekleştirilmiştir.

Hırka-i saâdet, Osmanlı sarayına intikal ettikten sonra padişahlar tarafından sık sık çeşitli vesilelerle ziyaret edilirdi. Bilhassa cuma günleri ve mübarek gecelerde bu ziyaret ihmal edilmezdi. Seferlerde ve fevkalâde günlerde hükümdar önce *Hırka-i saâdet* dairesine gider, burada kıldığı namazdan sonra dua ederdi. Cülûslarda ise tahta çıkacak olan padişah önce buraya girer iki rekât namaz kılıp, dua eder ve hasodalıların biatlerini kabul ettikten sonra cülûs töreni için dışarı çıkardı. Ramazan ayı içinde ise uygun görülen muhtelif günlerde zaman zaman devlet erkânı ve meşâyih de davet edilerek resmî ziyaretler yapılırdı. Fakat XVIII. yüzyıla kadar muayyen bir vakitte resmî bir tören yapılmadığı anlaşılmaktadır. Geç devir kaynakları bunun eski bir âdet olduğunu belirtiyor olsalar da XVI. ve XVII. yüzyılda yazılan eserlerde ayın onbeşinde yapılan mutad bir törenden söz edilmemektedir. 1080 yılında yazılan Tevkiî Abdurrahman Paşa Kanunnâmesinde çeşitli merasimler kaydedilirken ramazanın onbeşinde yapılan *Hırka-i saâdet* ziyaretinden bahsedilmemektedir. XVII. yüzyılın sonunda Sultan II. Mustafa zamanında ise *Hırka-i saâdet* ziyaretlerinin yukarıda belirtildiği şekilde muhtelif zamanlarda yapıldığı tesbit edilmektedir. Meselâ resmî törenin 1106 yılında ramazanın 21'inde; 1107 yılında ise ramazanın 4'ünde yapıldığı görülmektedir⁶. Sultan II. Mustafa zamanına âit bilinen teşrifat defterinde ise mutad merasimler arasında *Hırka-i şerîf*

⁴ Tahsin Öz, *Hırka-i Saadet Dairesi ve Emanat-ı Mukaddese*, İstanbul 1953, s. 23.

⁵ Tahsin Öz, Sultan I. Selim tarafından yaptırıldığı rivayet edilen bu dairenin bilhassa kapılarının süslemesinden ve bunların arasında yer alan "Es-sultan Mehmed bin Murad" yazısından hareketle Fatih dönemine ait olabileceğini söylemektedir. *a. g. e.*, s. 5. Herhalde daha önce yaptırılmış olan daire Sultan Selim zamanında mukaddes emanetlere tahsis edilmiş olmalıdır.

⁶ Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, I, yay. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1962, s. 29, 143.

ziyaretleri ile ilgili bilgi yoktur⁷. XVII. yüzyılın sonuna kadar bu şekilde devam ettiği açıkça anlaşılmaktadır. Ziyaretlerin bir devlet töreni niteliğinde ve muntazam olarak ramazanın onbeşinde yapılması muhtemelen XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren. Nitekim XVIII. ve XIX. yüzyıla âit teşrifat defterleri ve arşiv vesikaları konuya bu şekilde yer verirler. Şimdilik bunların içinde tesbit edilen en erken tarihli kaynak Nâili Abdullah Paşa'nın Defter-i Teşrifatı'dır.

Sultan I. Selim zamanında bugünkü *Hırka-i saâdet* dairesindeki odada gümüş şebeke içine yerleştirilip muhafaza edilen *Hırka-i saâdet*, seferde ve göçde sancak-ı şerîfle birlikte padişahın yanında her gidilen yere birlikte götürülmüştür. Osmanlı padişahları gerek seferde gerekse göçde İstanbul dışına çıktıkları zaman devlet teşkilâtını ilgilendiren kayıtları ve hazineyi yanlarında götürürlerdi. Böylece devlet işlerinin aksamasına meydan verilmez, gidilen yerde dîvan kurulur, memleket ile ilgili meseleler görüşülür tayin ve tevcihler yapılırdı. Topkapı Sarayında, teşrifatta ve günlük hayatta çeşitli fonksiyonlara sahip olan mimarî birimler gerek Edirne Sarayında gerekse otağ-ı hümâyûnda aynı şekilde mevcuttur. Nitekim hem Edirne Sarayında⁸ hem otağ-ı hümâyûnda birer *Hırka-i saâdet* dairesinin mevcudiyeti bilinmektedir. Buna göre *Hırka-i saâdet* saray dışına çıkıldığı zaman özel olarak tahsis edilen ve koçi arabası da denilen hırka-i şerîf arabasına yüklenir ve bu hizmetle görevli hasodalılar nezaretinde götürülürdü. Sefer için veya şehir dışına çıkmak için tertib edilen alaylarda padişahın biraz arkasında iki tarafında hasodalı ağalar, yanında ve önünde solaklar ve peykerler yürürlerdi. Alaya katılan şehzade var ise hükümdarın önünde solakların arasında yer alır, bunların hemen önünde de *Hırka-i saâdet* arabası giderdi⁹. Sultan III. Mehmed'in Eğri seferi sırasında yanına *Hırka-i saâdet*'i aldığı bilinmektedir. Yine Sultan II. Mustafa'nın Nemçe seferine giderken ve Edirne'de olduğu sırada ortaya çıkan I. Edirne vakası sırasında İstanbul'dan gelen kuvvetlere karşı ordunun başına geçtiği zaman *Hırka-i saâdet*'i yanına aldığı görülmektedir¹⁰.

Hırka-i saâdet saray dışına çıkarıldığı zaman üstü kubbeli, kenarlarından tutup taşımaya elverişli kulpları olan sandıklara konulurdu.

⁷ Mehmed bin Ahmed, *Defter-i Teşrifat*, Üniv Ktb. TY. nr. 9810 (Eser İÜ Edb. Fak. Tarih Bölümünde mezuniyet tezi olarak hazırlanmıştır. Burhan Aydemir 1974; Arif Başgöl 1975; Mustafa Batan 1976)

⁸ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, yay. Süheyl Ünver, Ankara 1989, s. 53, 72.

⁹ Mehmed Bin Ahmed, *a. g. e.*, s. 24b (Burhan Aydemir, Mezuniyet tezi, İst 1974, s. 25)

¹⁰ Hafsa civarında artık ümidini kaybettiği sırada öncelikle hasodalılarla birlikte hırkayı ve kutsal emânetleri arbaya yüklerlerken hırka-yı şerifi kasederek "Emâneti bir an önce sahibine teslim eylese idik" diyerek hükümdarlığının sonunun geldiğini ima etmiştir., *Nusretnâme*, II / 1, 183, 184

Yerinde muhafaza edildiği zaman yine bu şekilde özel hazırlanmış çok kıymetli sandıklara konulurdu. Bunlardan sarayda serzergerân Mehmed Ağa tarafından ince bir işçilikle hazırlanan sandık en güzel örneklerden birisidir¹¹.

Hırka-i saâdet dairesinin korunması, bakımı, temizliği ve her türlü hizmetinden hasodalılar sorumlu olup, bunlara *Hırka-i saâdet* hademeleri de denilirdi. Dölbend ağası *Hırka-i saâdet* hademelerinin yaptıkları hizmete nezaret ederek gerekli malzemeyi temin ederdi¹². Bu dairenin hemen altında bulunan daire hasoda mensuplarına ayrılmıştı, böylece çok yakınında olmakla kolayca hizmet edip hiçbir şeyi gözden kaçırmazlardı. Hasodalıların muayyen aralıklarla yaptıkları temizliğe "pars" adı verilirdi. Her hafta yapılan temizlik esnasında odanın zemini ve etrafı hafifçe silinip tozu alınır, yirmi iki günde bir ise daha ayrıntılı bir temizlik yapılırdı¹³. Bu temizlik esnasında gülsuyu, buhur suyu, misk ve anberle birlikte yeni süngerler kullanılırdı. Bunlar yere serilen iki meşin örtü üzerine konularak işe başlanılırdı. Kullanılan temizlik malzemesi de özel olarak hazırlanır ve buradaki dolaplarda muhafaza edilirdi¹⁴. Temizlik sonrasında tozlar dışarı çıkarılmaz bu daire önünde bulunan kuyuya atılır, süngerler ise saray içindeki görevlilere ikram olarak dağıtılırdı. Bu muayyen temizliklerin dışında ayrıca senede bir kere merasimden bir gün önce veya gecesi aşağıda bahs edilecek olan bir temizlik daha yapılırdı. *Hırka-i saâdet* dairesinde kullanılan mumlar saray mutfağındaki helvahânede hazırlanır ve mumların temiz bir şekilde kullanılması ise kilâr-ı hassaya bağlı mum şakirdi tarafından yapılırdı¹⁵.

XVIII. yüzyılda merasimden bir gün önce ramazan ayının ondördüncü günü padişah yanında hasodalı ağalar olduğu halde *Hırka-i saâdet* dairesine gider, burada kılınan sabah namazından sonra temizlik yapılır ve padişah bu hizmete bizzat katılırdı. *Hırka*, gümüş şebeke içinden çıkarılır başka bir tarafa konulurdu. Gülsuyu dolu kâseler, yeni süngerler getirilip yere serilen iki müzeyyen meşin örtü üzerine yerleştirilirdi. Hasodalılar gülsuyuna batırılmış süngerlerle duvarları, kapı ve pencereleri silerken silâhdar ağa gülsuyuna batırıldığı süngeri hünkâra verir o da şebekeleri silerek bu işleme iştirak ederdi¹⁶. Özel hizmetinde birçok insan olan padişah, ibadet addettiği

¹¹ Filiz Çağman, "Serzergerân Mehmet Usta ve Eserleri", *Kemal Çığ'a Armağan*, İstanbul 1984, s. 58-60.

¹² İ. Hakkı Uzunçarşılı, dölbend ağasının asıl işinin bu olmadığını sonraki asırlarda ilâveten bu görevin de uhdesine verildiğini kaydetmektedir. *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, İstanbul 1984, s. 454.

¹³ Tahsin Öz, *a.g.e.*, s. 24, not 12; İ. Hakkı Baykal, *a.g.e.*, s. 125.

¹⁴ Süngerlerin etrafı kırmızı çuha kaplı olup, kullanılan faraş gümüş idi. Öz, *a.g.e.*, s. 24, not 12.

¹⁵ İsmail H. Baykal, *a.g.e.*, s. 118.

¹⁶ Tayyazâde Ahmed Ata, *Tarih-i Ata*, I, 215.

bu işe çok önem verirdi. Osmanlı devletinin yıkılmak üzere olduğu günlerde bile halkın padişaha olan bağlılığı belki de bunun gibi göz ardı edilen bazı ayrıntılarda gizlidir.

Aynı gün onbeşinde yapılması âdet olan ziyaret için önce sadrazam ve şeyhülislâm taraflarından tertib edilen defterler gelir, davetiyeler bu defterlere göre hazırlanırdı. Mektubî kaleminden yazılan dâvet tezkireleri çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdasının nezaretinde çavuşlar eliyle gönderilirdi. Başta sadrazam, vüzerâ, şeyhülislâm olmak üzere İstanbul kadısına kadar bütün ulemâ ve selâtin camileri şeyhleri, sadereyn efendiler, sadereyn mâzulleri ve payelileri, yeniçeri ağası ve defterdar efendi, sipah ve silâhdar ağaları, cebeci, topçu, arabacıbaşı ağalar, şehremini davet edilirdi¹⁷. Haremeyn müfettişi ve muhâsebecisi efendiler, haremeyn mütevellileri, kâtibleri, halife ve kesedarları ise darüssaâde ağası tarafından davet edilirdi¹⁸.

Ramazanın onbeşinci günü öğleden önce vezirler, kazaskerler, nakibüleşraf, emekli kazaskerler, İstanbul kadısı, İstanbul mâzulleri ve pâyelileri, Mekke ve Medine mâzulleri efendiler, Ayasofya, Sultanahmed, Süleymaniye, Sultan Bayezid, Sultan Mehmed, Sultan Selim, Eyüp, Üsküdar Valide Sultan, Yenicami, Şehzâde Camii, Koca Mustafapaşa Tekkesi şeyhleri Ayasofya Camiinde toplanıp öğle namazını kıldıktan sonra¹⁹ saraya girip babüsaâde önünde kubbealtı tarafında, sağ tarafta vüzerâ ve ulemâ, sol tarafta yeniçeri ağası ve ocak ağaları ile diğer davetliler beklerlerdi²⁰. Fakat, zaman zaman davetlilerin Ayasofya Camiine gitmeyip, sadrazam sarayında toplanarak oradan doğrudan Topkapı Sarayına geldikleri de görülmüştür²¹. Reisülküttab önceden şeyhülislâmın evine giderek Ayasofya Camiine ve saraya gelirken kendisine refakat ederdi. Herkes toplandıktan sonra gelen sadrazam ve şeyhülislâm ortakapı dışında rikâb-ı hümayun ağaları tarafından karşılanırdı. Burada atından inen sadrazamın sağına bostancıbaşı, soluna birinci mirâhur; şeyhülislâmın sağına kapıcılar kethüdası soluna ikinci mirâhur geçerek alay meydanına girerlerdi. Babüssaâdeye yaklaştıkları sırada babüssaâde ağaları tarafından karşılanıp sadrazamın sağına babüssaâde ağası, soluna hazinedarbaşı; şeyhülislâmın sağma kilercibaşı, soluna saray-ı âmire ağası girer; bu şekilde babüssaâde önüne geldikleri vakit silâhdar ağa tarafından karşılanarak üçüncü kez refakatçı değiştirirlerdi. Sadrazamın

¹⁷ BOA, KK nr. 676 mük., s. 8 ; BOA, BEO *Sadaret Defterleri* nr. 359 s. 2; Es'ad Efendi, *Teşrifât-ı Kadîme*, İstanbul 1979, s.14, 15.; 1167 senesinde davet olunanlar için bkz. BOA, D.TŞF dosya nr. 3/72

¹⁸ BOA , BEO *Sadaret Defterleri* nr. 349, s. 15

¹⁹ BOA, D.TŞF dosya nr. 16/50.

²⁰ Ata, I, 215.

²¹ BEO *Sadaret Defterleri*, nr. 359, s. 3

sağına silâhdar ağa, soluna hasodabaşı veya çukadar; şeyhülislâmın her iki tarafına rikâbdar ve dülband ağası veya iki hasodalı ağa girerek sadrazam önde olmak üzere yerlere serilen kırmızı çuha üzerinden geçerek içeriye girerlerdi. Daha sonra vezirlik rütbesi varsa kaptan paşa ve diğer vezirler, ulemâ, müderris efendiler, selâtin camiler şeyhleri ve önceden gelip babüssaâde önünde bekleyen davetliler mertebelerine göre sırayla içeri girerlerdi²².

Merasim esnasında babüssaâde ağası ve hazinedar başı üstlerine serasere ile dikilmiş dört yenli samur kürkleri, başlarına selimî; saray ağası ve kilercibaşı başlarına mücevveze, üstlerine ferace; silâhdar ve diğer hasodalı ağalar başlarına sırma takye ve zülüfler, üstlerine kaftanlar giyinip, bellerine ağır işlemeli kuşaklar sarınıp mücevherli hançerler kuşanırlardı²³.

Hırka-i saâdet dairesindeki tören padişahın nezdinde yapılırdı. Öğle namazından iki saat kadar evvel hasodalılar tarafından *Hırka-i saâdetin* gümüş sandığı çıkarılıp yastıklar üzerine yerleştirilmiş olurdu²⁴. Sandığın üç anahtarı olup birisi padişahda durur ve bu ziyaretler esnasında *Hırka-i saâdet* mutlaka hükümdar tarafından açılırdı. Sandık açılmadan birinci ve ikinci imamlar karşısına geçip oturur ve aşır okumağa başlardı. Açılan sandık içindeki yeşil ipek kadife örtüler teker teker açılıp üzerindeki inci işlemeli enli şeritler yine padişah tarafından çözülürdü. Ortaya çıkan üstten iki yana doğru açılan ikinci çekmece²⁵ yine padişahda bulunan altın anahtar ile açılıp, hırka çıkarılır ve padişahın izniyle ziyaret başlardı. Bu arada padişah ayakta ve hırka-i saâdetin başında beklerdi.

Ziyaret esnasında devlet protokolunda olduğu gibi takip edilen sıra Sultan I. Mahmud zamanında şu şekilde tesbit edilmiştir. Önce sadrazam sonra şeyhülislâm, vezirler, ulemâ, yeniçeri ağası, defterdar, reisülküttab, çavuşbaşı, tezkireci, mektubî efendi, ser gulam, son olarak teşrifatî efendi *Hırka-i şerîfe* yüz sürüp öptükten sonra geri çekilerek yerlerinde dururlardı²⁶. Bu arada sadrazam ve silâhdar ağa yüz sürülen kısmı önceden hazırlanan destimâl ile silerek davetlinin kendisine verirdi. Fakat XIX. yüzyılda bu âdet biraz değişerek hırkanın belki de yıpranmaması için başka bir şekil almıştır.

²² BOA, KK 676; *Ata*, I, 217

²³ *Ata*, I, 217

²⁴ "Hasodalılar hırka-i saâdetin simden mamul yaldızlı, büyük sandukasını gümüş se-pa üzerinden alarak şatrançvari biribiri üzerine mevzu' som sırmalı vesadeler (şilte) üzerine vaz' ile padişahdaki altın anahtar ile açarlardı". *Ata*, I, 215

²⁵ Tahsin Öz, çekmeceyi incelemiş olup, 0,57 x 0,45x 0,21 ebadındaki çekmecenin Sultan Abdülaziz zamanında yaptırılmış olduğunu, daha önce kullanılan ve Sultan III. Murad tarafından yaptırılan mahfazanın ise daha müzeyyen olup, zümrütlerle bezenmiş olduğunu belirtir, *a.g.e.*, s. 23, not 10.

²⁶ BEO *Sadaret Defterleri*, nr. 359.

Buna göre hazırlanan üzeri yazılı destimâller padişahın önünde durur o da ziyaret sırası gelene bu destimâlleri hırkaya sürerek verirdi²⁷. Yukarıda da bahsi geçtiği gibi zamanla âdet biraz daha değişmiş olup, Sultan Reşad döneminde destimâller hırkaya değil de bohçaya sürülerek takdim edilir olmuştur²⁸. Meşâyih en sona kalır her birisi sandığın karşısına geçtikçe önce dua eder sonra gerekli saygıyı gösterirdi. Sonra rikâb-ı hümâyûn ağaları, diğer arz ağaları, enderun-ı hümâyûn ağaları da aynı şekilde saygı gösterirlerdi. Enderunluların ziyareti bitince hırkanın yüz sürülen kısmı altın bir maşraba içinde yıkanır. Bu şekilde sona eren merasimden sonra davetlilere gitmeleri için izin verilirdi. Mevki olarak küçükten başlayarak dışarı çıkılırdı. Daireyi en son kaymakam paşa, şeyhülislâm ve sadrazam terkederlerdi.

Sadrazam ve şeyhülislâm çıkarken girdikleri şekilde merasimle ve aynı kişiler tarafından kollarına girilerek ortakapıya kadar teşyi edilirdi.

Ziyaret esnasında hırkanın yüz sürülen kısmı yukarıda da belirtildiği gibi altın bir kap içersinde hemen yıkanıp öd ve anber yakılarak kurutulduktan sonra kabın içindeki su, destilerle getirilen iyi su ile çoğaltılırdı. *Hırka-i şerif* suyu denilen bu su, şişelere konularak bir çeşit ikram olarak saraylılara ve saray dışındaki ekâbire dağıtılırdı²⁹. Sultan I. Mahmud zamanına âit olan teşrifat defteri *Hırka-i şerif* suyunun bu şekilde elde edildiğini ifade etmektedir. Daha sonra yapıldığı anlaşılan başka bir usûl ise hırkanın üzerinde bulunan düğmenin su dolu bir kaba konulup biraz ıslatıldıktan sonra hemen çıkarılıp ateşdâna tutularak kurutulmaya başlanmasıdır³⁰. Düğmenin ıslatıldığı su aynı şekilde çoğaltılarak dağıtılırdı. Bu âdet Sultan II. Mahmud tarafından kaldırılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Teşrifat dosyaları içinde bu şekilde gönderilen *Hırka-i şerif* şişelerine âit pekçok kayıt vardır. Meselâ 1196/1782 tarihinde Esmâ Sultan'a, Şah Sultan'a, Hibetullah Sultan'a, Zahide Hanım Sultan'a, Fatma Hanım Sultan'a, sadrazama, şeyhülislâma, nakibüleşrafa, Rumeli kazaskerine, Anadolu kazaskerine, İstanbul kadısı efendiye, yeniçeri ağasına, sadrazam kethüdasına,

27 Bu destimâllerin dört kenarına kalıpla siyah yazılı olarak baskı yapılırdı. Destimâllerde kullanılan bu kalıplar bugün Topkapı Sarayında mevcuttur. Üzerindeki dörtlük şöyledir;

Hırka-i Hazret-i Fahr-i Resûle,
Atlas çarh olamaz pâyında
Yüz sürüp zeyline takbil ederek
Kıl şefi-i ümmeti arz-ı niyaz

Safiye Ünüvar, *Saray Hatıralarım*, İstanbul 1964, s. 74, 75; Destimâllerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Feza Çakmut, "Topkapı Sarayı Müzesi'nde Bulunan Destimâl Kalıpları", Reyhan Kaya, *Türk Yazmacılık Sanatı* İstanbul 1988, s. 100

28 Safiye Ünüvar, *a.g.e.*, s. 74.

29 BEO *Sadaret Defteri*, nr. 359, s. 3

30 Nurhan Atasoy, "Khirka-i Sherif", *Encyclopaedia of Islam*, V, Leiden 1979, s.18, 19.

hekimbaşıya, cerrahbaşıya, meşâyihe, defterdara, tevkîfiye, reisülküttaba, çavuşbaşı ağaya v.s gönderilen şişeler kaydedilerek bir defter tanzim edilmiştir³¹.

Gönderilen *Hırka-i şerîf* şişeleri dışında bu merasimle bağlantılı olarak ikram edilen buhur suyu ise seferli koğuşu tarafından hazırlanırdı. Seferli başkullukçusu tarafından sadrazam sarayına da götürülen³² buhur suyu aynı zamanda hırka-i saâdet dairesinin temizliğinde kullanılırdı. Fakat ikram edilen buhur suyu temizlikte kullanılan su mudur yoksa ziyaret esnasında veya ziyaretle bağlantılı olarak hazırlanan bir madde midir tesbit edilememiştir.

Bütün merasimlerde olduğu gibi *Hırka-i şerîf* ziyaretlerinde zamanla âdetler değişmiştir. Önceleri *Hırka-i şerîf* öpülüp yüz sürülürken daha sonra hırka çıkarılmış ancak dokunulmayıp destimâller sürülerek davetlilere verilmiş daha sonra ise çekmecenin içinde olduğu bohçalardan sonuncusu dahi açılmayıp ziyaretler böyle yapılmıştır. *Hırka-i şerîf* suları için de aynı şeylerin söz konusu olduğu görülmektedir.

Osmanlı padişahı Topkapı Sarayında yaşarken mutad resmî ziyaretler saray içinde bu şekilde yapılırdı. Daha sonra Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında ikamet edildiği dönemlerde de *Hırka-i saâdet* ziyaretleri devam etmiştir. Padişah ramazanın onbeşinde Topkapı Sarayına gelir, hatta iftar için de burada kalırdı. Seferde, göçde birlikte taşınan, hatta Edirne Sarayında ayrı bir oda yaptırılan *Hırka-i saâdet*, Dolmabahçe ve Yıldız saraylarına nakledilmemiştir. Sultan Selim tarafından ihdas edilen dairenin tertibinin hiç bir şekilde bozulmamasına itina gösterilmiştir. Aslında Topkapı Sarayı her zaman asıl devlet merkezi olarak kabul edilmiş şehzadelerden birisine taht sırası geldiğinde de Dolmabahçe'den veya Yıldız'dan buraya gelinerek babüssaâde önünde merasim yapılmıştır.

XVIII. yüzyıl kayıtlarında haremle ilgili olarak vâlide sultanın kethüdasının törene iştirak ettiği yazılmışsa da harem halkının ziyaretine ilişkin bir açıklık mevcut değildir. Fakat XIX. yüzyılın ikinci yarısında padişahla birlikte harem halkının yani padişahın eşleri, kızları ve diğer âile mensuplarının katıldığı bilinmektedir. Bu durumda devlet erkânı, ulemâ ve diğer davetlilerden sonra baş musâhip ağa tarafından ziyaretin hareme açıldığı haber verilirdi. Başta vâlide sultan, sultanlar, kadmevendiler olmak üzere harem mensupları içeri girerler, tahtın önünde ayakta duran padişah, darüssaâde ağası tarafından kendisine verilen destimâlleri teker teker hırkaya sürerek sırası gelene verirdi. Harem halkı bu gün için resmî günlerde olduğu gibi uzun etekli elbiseler giyerek uçlarını yere bırakır ve başlarına

³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. D.TŞF dosya nr. 16/14; 16/38; 16/52.

³² BOA, BEO *Sadaret Defterleri*, nr. 357, s. 129

beyaz örtüler alırlardı. Hatırâtında bu merasimden bahseden Sultan II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Sultan bunu her zamanki âdetlerden birisi olarak zikretmektedir³³.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda muntazam olarak ramazanın onbeşinde gerçekleştirilen *Hırka-i saâdet* ziyaretleri, padişah ve ulemânın dışında devlet erkânının da iştirak etmesinden dolayı resmî devlet merasimlerinden birisi olma özelliğini kazanmıştır. Osmanlı devletinin son yıllarına kadar, hatta Sultan Vahdeddin dönemindeki iç ve dış karışıklıklara rağmen ihmal edilmemiştir. Fakat son yıllarda padişahın Topkapı Sarayına gidilerek icra edilen merasimi daha kısa tuttuğu gözlenmektedir. Törenler nitelik ve biçimleri ile devletin genel yapıma işaret ettikleri gibi, toplum kültürel dokusunu ortaya koyan temâyülleri aksettirmesi bakımından da önemlidirler. Osmanlı devletinin kültür tarihi çerçevesinde ayrıntıları tesbit edilebilen her merasimin devletin hiyerarşik ve sosyal yapısının aydınlanmasında katkısı olacağı ümit edilmektedir.

³³ Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 1986 İstanbul, s. 95-97.